KORRUPSIYA – FAROVON JAMIYAT KUSHANDASI

To’rayev Nomoz
Termez davlat uverstetining yuridik fakulteti o’quvchisi.

https://doi.org/10.5281/zenodo.24219689

Annotatsya. *Bu maqolada dunyo bo’ylab bo’layotgan korrupsyaga qarshi kurashish borasida olib borilayotgan islohotlar, ularni barham toptirish borasidagi harakatlar va turli davlatlardagi qiziqarli statistik malumotlar keltiriladi.*

Kalit so‘zlar: *korrupsiya, farovon jamiyat, Transparency International, Korrupsiyani qabul qilish indeksi (CPI), anti-korrupsiya choralari, O‘zbekiston statistikasi, Singapur tajribasi, siyosiy iroda, shaffoflik, davlat boshqaruvi.*

KIRISH: Farovon jamiyat deganda ko‘pincha barqaror iqtisodiyot, adolatli taqsimot, ishonchli davlat xizmatlari va odamlarning kelajakka bo‘lgan ishonchi tushuniladi. Ammo bu tuzilmalarning barchasini ichkaridan yemiruvchi kuch – korrupsiya. **Korrupsiya** — shaxsning o‘z mansab yoki xizmat mavqeidan shaxsiy manfaatlarini yoxud o‘zga shaxslarning manfaatlarini ko‘zlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foydalanishi, xuddi shuningdek bunday nafni qonunga xilof ravishda taqdim etish.[1] U nafaqat moliyaviy resurslarni o‘g‘irlaydi, balki ishonchni buzadi, talantlarni chetlashtiradi va jamiyatni rivojlanishdan to‘xtatadi. Korrupsiya bor joyda qonun ustuvorligi zaiflashadi, investitsiyalar qochadi, oddiy fuqarolar esa “tizim ishlamaydi” degan xulosaga keladi.

Xorijiy tajribalar qanday choralar ko‘rilmoqda va ular qanchalik samara beradi?

Dunyo tajribasi shuni ko‘rsatadiki, korrupsiyaga qarshi kurash faqat qonunlar qabul qilish bilan cheklanmaydi. Eng muvaffaqiyatli mamlakatlar bir necha elementni birlashtirgan: kuchli siyosiy iroda, mustaqil nazorat organlari, yuqori darajadagi shaffoflik va jamiyatning o‘zini o‘zi nazorat qilish mexanizmlari.

Singapur misoli ko‘pincha tilga olinadi. O‘tgan asrning o‘rtalarida korrupsiya keng tarqalgan bo‘lsa-da, keyinchalik maxsus agentlik (CPIB) tashkil etildi, davlat xizmatchilarining maoshi sezilarli oshirildi, jazo choralari qattiqlashtirildi va “nol bag‘rikenglik” printsipi joriy etildi. Natijada mamlakat „Transparency Internationalning Korrupsiya“ ni qabul qilish indeksida doimiy ravishda yuqori o‘rinlarni egallab kelmoqda (2025-yilda 84 ball).[2] Bu yerda samaradorlikning asosiy omili – siyosiy elitaning o‘zi ham qattiq nazorat ostida ekanligi va tizimining hech kimga chegirma qilmasligidir. Singapurdagi Prevention of Corruption Act 1960 (PCA) qonuni bo’yicha jazolar pora beruvchiga ham oluvchiga ham bir xil qo’llaniladi. Bu qonunning yana bir e’tiborga loyiq joyi shundaki agar shaxslar tomonidan qilinadigan eng mayda korrupsiya jinoyati uchun 100000$ miqdorida jarima, 5 yilgacha qamoq jazosi yoki ikkala jazo ham birgalikda qo’llanilishim mumkin.Bu ko'rsatkichlar ham jinoyatning hajmiga, kim tomonidan qilinganligiga qarab o’sish mumkin.Bundan tashqari bu qonun davlat xizmatchilariga eng qattiq nazorat tizimiga ega masalan davlat xizmatchilariga beriladigan har qanday turdagi sovg’alar, xizmatlar, hattoki kichkina narsalar ham pora sifatida qaraladi va ularni pora emasligini isbotlash aybdorning bo’yniga qoladi.

Shimoliy Yevropa mamlakatlari (Daniya, Finlandiya, Norvegiya) boshqa yo‘lni tanladi.

Ular kuchli mustaqil sud tizimi, ochiq davlat xaridlari, fuqarolarning yuqori darajadagi ishtiroki va axloqiy me’yorlarning jamiyatga singdirilganligiga tayangan. Bu davlatlar indeksda 80–89 ball oralig‘ida turibdi.[3] Samaradorlik shundan iboratki, korrupsiya “oddiy ish” sifatida qabul qilinmaydi – u jamiyat tomonidan qattiq qoralanadi.

Bunda jamiyatdagi odamlarga yoshligidan shu kabi g'oyalar singdirib borladi. Kelajakda yoshligida singdirilgan billimlar va qoidalar nechog'lik foyda berishini statistikalardan bilib olishimiz mumkin. Estoniya va Gruziya kabi post-sovet mamlakatlari esa qisqa muddatda sezilarli o'zgarishlarga erishdi. Estoniya elektron hukumat tizimini joriy qilib, byurokratik to'siqlarni kamaytirdi. Gruziya Rose inqilobidan keyin politsiya va davlat xizmatlarini tubdan isloh qildi.

Ikkala holatda ham muvaffaqiyatning kaliti – siyosiy iroda va jamiyatning islohotlarga ishonchi bo'ldi.

O'zbekiston haqida turli statistik manbalardan olingan ma'lumotlar nima demoqda?

O'zbekistonda so'nggi yillarda korrupsiyaga qarshi kurash tizimli yo'nalishga ega bo'ldi.

Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tashkil etildi, davlat dasturlari qabul qilindi, davlat organlarining anti-korrupsiya reytingi joriy etildi, raqamli xizmatlar kengaytirildi. Uzoq muddatli dinamikada ijobiy o'zgarishlar ko'rinadi: 2016-yilda Transparency International indeksida 21 ball bilan 156-o'rinni egallagan mamlakat 2023-yilda 33 ball va 121-o'ringa chiqdi.

Ammo so'nggi ma'lumotlar ogohlantiruvchi signal beradi. 2025-yilgi Korrupsiyani qabul qilish indeksida O'zbekiston 31 ball bilan 182 davlat orasida 124-o'rinni egalladi. Bu 2024-yildagi 32 ball (121-o'rin) va 2023-yildagi eng yuqori 33 ball ko'rsatkichidan past.[4]

Ya'ni, bir necha yillik o'sishdan keyin biroz orqaga ketish kuzatilmoqda.

Ichki statistika ham diqqatga sazovor. 2024-yilda sudlar tomonidan korrupsiya jinoyatlari bo'yicha 7354 kishi jinoiy javobgarlikka tortildi (2023-yilga nisbatan 12,5 foizga ko'p).

Jinoyatlar soni 4649 taga yetdi. Davlat manfaatlariga yetkazilgan zarar 2,81 trillion so'm deb baholandi. 2025-yilda esa 7517 kishi jinoiy javobgarlikka tortilgani va zarar 2,9 trillion so'mdan oshgani ma'lum qilindi. Eng ko'p holatlar Andijon, Toshkent, Qashqadaryo va Samarqand viloyatlarida, sohalar bo'yicha esa maktabgacha va maktab ta'limi, sog'liqni saqlash tizimlarida qayd etilgan.[5]

Bu raqamlar ikki tomonlama talqin qilinishi mumkin. Bir tomondan, ko'proq ishlar ochilishi va jazolanishi – tizimning faollashganini bildirishi mumkin. Boshqa tomondan, zarar miqdorining oshishi va sudlanganlar sonining o'sishi muammoning chuqurligini ham ko'rsatadi.

Prezident ishtirokidagi Milliy kengash yig'ilishlarida ichki nazorat bo'linmalarining ishi tanqid qilinib, 117 nafar mutasaddi lavozimidan ozod etilgani ham tizimdagi zaif tomonlar hali ham borligini tasdiqlaydi.

Davlat organlarining anti-korrupsiya reytingida ba'zi tashkilotlar yuqori ball olgan (masalan, Navoiy kon-metallurgiya kombinati, Markaziy bank, Soliq qo'mitasi), lekin bir qator tashkilotlar "qoniqarsiz" baho olgan. Raqamli texnologiyalar, suv xo'jaligi va hokimliklar tizimida jinoyatlar kamaygani ijobiy belgi sifatida qayd etilmoqda.

Korrupsiya farovonlikni nafaqat moliyaviy jihatdan, balki ma'naviy jihatdan ham yemiradi. U odamlarni "hamma shunday qiladi" degan munosabatga undaydi, yoshlarning adolatga bo'lgan ishonchini so'ndiradi va davlatning xalqaro nufuzini tushiradi. Investitsiyalar kelishi, ish o'rinlari yaratilishi va sifatli xizmatlar ko'rsatilishi uchun shaffof muhit zarur.

O'zbekistonda qabul qilingan qonunlar, dasturlar va agentlik faoliyati muhim qadamlar hisoblanadi. Lekin raqamlar shuni ko'rsatadiki, faqat jazo choralari yetarli emas. Oldini olish, shaffoflikni oshirish, davlat xizmatchilarining daromadlarini ochiq deklaratsiya qilish tizimini to'liq joriy etish va jamiyatning faol ishtirokini ta'minlash – hali to'liq hal etilmagan masalalar.

Xulosa: Umuman olganda, samarali choralar quyidagilarni o‘z ichiga oladi, mustaqil va yetarli resurslarga ega anti-korrupsiya agentliklari, davlat xizmatchilarining daromadlarini deklaratsiya qilish majburiyati, ochiq ma’lumotlar va raqamlashtirish, og‘ir jinoiy jazo va mulkni musodara qilish, jamiyatning faol ishtiroki (jinoyatchilarni aniq ko’rsatish, media erkinligi) va boshqalar.Biroq bu choralar faqat qog‘ozda qolmasa va tanlab qo‘llanilmasa, natija beradi.

Ko‘plab mamlakatlarda “korrupsiyaga qarshi kurash” ba’zan siyosiy raqiblarni jazolash vositasiga aylanib qolgani ham kuzatiladi. Bundan tashqari agar biz kelajakda bunndanda yaxshi statistikaga chiqishni xohlasak biz ham yoshlarimizga halollik va bu illatning oxiri nima bilan tugashi uning qibatia jamiyat va davlatga qanchalik zarar yetkazishi haqidagi billimlarni biz ham singdirihimiz va bu jinoyatni sodir etganlar uchun jazolarni yanada kuchaytrishimiz zarur. Bu bizga kelajak avlod uchun yanada farovon jamiyat qurishga shubhasiz yordam beradi. Biroq tajriba shuni ham ko‘rsatadiki, agar siyosiy iroda susayib, nazorat organlari mustaqilligini yo‘qotsa, yutuqlar tezda orqaga ketishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Transparency International. Corruption Perceptions Index (2023, 2024, 2025-yillar hisobotlari).
2. O‘zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi. O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida milliy ma’ruza (2023, 2024, 2025).
3. Gazeta.uz. “Number of corruption crimes and damages increases in Uzbekistan” (2025-yil 21-sentabr); “В Узбекистане за коррупцию в 2025 году привлекли 7517 человек” (2026-yil 10-avgust).
4. TheGlobalEconomy.com. Uzbekistan Corruption perceptions – Transparency International ma’lumotlari.
5. Kun.uz / JCH. “Uzbekistan’s anti-corruption progress stalls as country drops in 2025 global index” (2026-yil fevral).
6. Tashkent Times. “Uzbekistan slips 3 places to 124th on Global Corruption Index 2025”.
7. Anticorruption.uz (rasmiy sayt). Milliy ma’ruzalar va reyting baholash
8. O‘zbekiston Respublikasining “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonuni (O‘RQ-419-son, 2017-yil 3-yanvar), 3-modda. Manba: lex.uz
9. https://www.transparency.org/en/cpi/2025
10. https://www.transparency.org/en/cpi/2025
11. https://jch.kun.uz/en/news/2026/02/11/uzbekistans-anti-corruption-progress-stalls-as-country-drops-in-2025-global-index
12. https://www.gazeta.uz/en/2025/09/21/corruption/